

TER MAELSTEDE IN ZUYTBEVELANT

door B.Oele

Inleiding

Iets oostelijk van het dorp Kapelle, aan de postweg naar Yerseke, stonden tot voor enkele jaren wat eenzaam enkele woningen, welke samen met wat boerderijen de buurtschap Maelstede vormden.

Vanaf de hoog gelegen straatweg ter plaatse, strekte zich naar het Zuiden een met hoogstambomen beplant, zeer geaccidenteerd weiland uit, het zogenaamde bakkersbus (1). In de noord-west hoek van dit weiland ligt een met een gracht omringd eilandje, bij velen bekend als de plaats waar het in de 18e eeuw gesloopte Slot Maelstede stond (2).

De funderingen van het oude slot zijn ter plaatse nog aanwezig. Tijdens een droge periode in 1967 verkleurden de aardappelen boven de funderingen fraai geel en was het mogelijk aan de hand van de aldus ontstane sporen een indruk te krijgen van de grootte van het slot (3). Wat meer oostelijk van het oude slotterrein ligt een perceel grond dat vanouds aangeduid werd met Bergje (4). In het zuiden wordt het gehele terrein begrensd

*De fraaie hoogstamboomgaard met het z.g.n.eilandje van Maelstede zoals dit er voor enkele jaren uitzag.
Foto R.O.B. Amersfoort*

door de zogenaamde Lange Gracht, een rest van een daar in vroeger eeuwen stromende kreek. Deze kreek is al vroeg zowel in de monding, waar aldus de haven van Biezelinghe werd gevormd, als een plm. 400 m. westelijk van het oude slotterrein met een dam afgesloten (5).

Aan de overzijde van de genoemde Lange gracht bevinden zich onder de groene grasmat van het hertekamp de funderingen van het Kasteel Bruelis, het stamslot van de gelijknamige familie, die sinds het begin van de 14e eeuw nauwe banden had met de van Maelstedes (6).

Enige vermeldingen in gedrukte bronnen

Het in de inleiding omschreven terrein heeft als de plaats waar het stamslot stond van één der voornaamste Zeeuwse Edelen, al vele eeuwen de aandacht van de historici getrokken. Om een indruk te krijgen van de mening die zij over deze materie hadden, laat ik enkele citaten uit hun publicaties volgen.

'Het Huis en Ridderhofstede van Maelstede is gebout omtrent den jare 1200 bij 'een Heer uit het Geslacht van Maelstede gekomen uit Vlaenderen, 't welk bij de

'250 jaren door de selvige familie beseten is, tot dat het bij Alliancie quam aan 'het Geslacht Bruelis. Wanneer het, in den Oorlog van de Vlamingen meest gerui-
'neert, deze Heeren dat weder ten deele hebben laten opbouwen.

Deze beschrijving door Smallegange is zoals zal blijken vrij betrouwbaar, hetgeen we helaas niet kunnen zeggen van de verklaring die J.ab Utrecht Dresselhuis (8) geeft voor het ontstaan van de naam Maelstede.

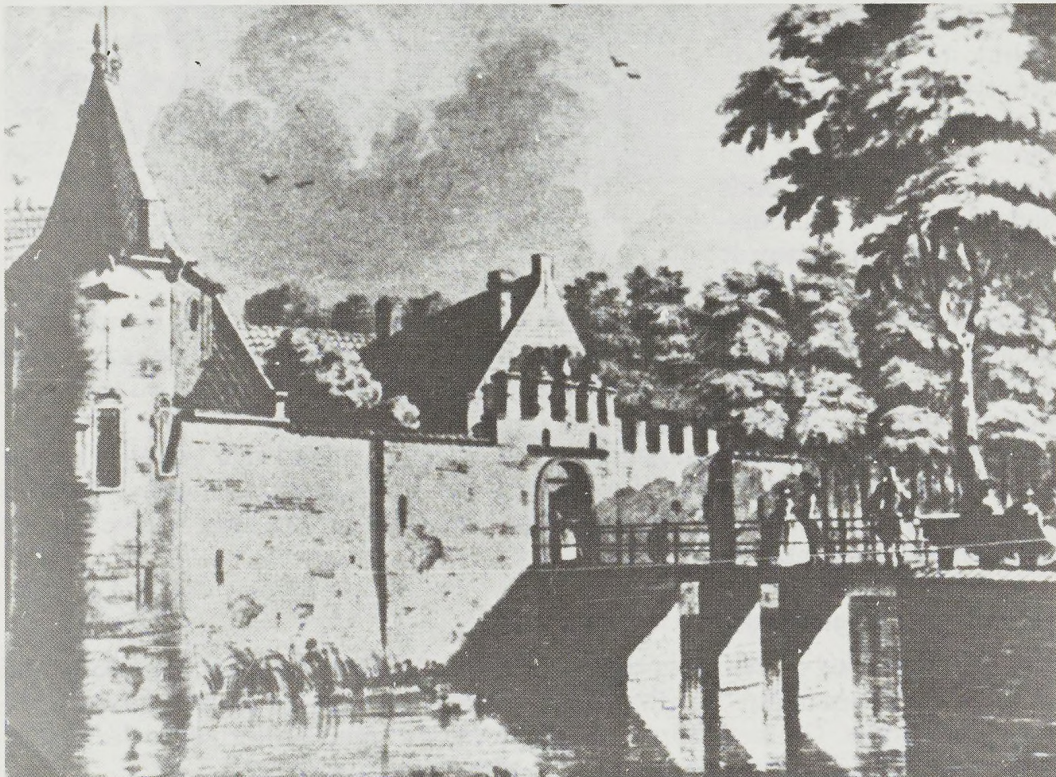
'Het afgedamde gedeelte van de stroom vormde eene lange schuurkom voor de 'haven (bedoeld wordt die van Biezeling) was reeds in de 12e eeuw bekend als 'het Maluth of Molenwater, en gaf zijnen naam weder aan een der beide oude burg-
'ten die ter dekking dezer gronden waren opgetrokken, t.w. aan het slot Maalste-
'de'.

Nagtglass (9) schrijft bij een afbeelding van Ruïne van Maalstede Ao 1780:

'Het kasteel Maalstede, waarvan ook eene teekening voorkomt in het handschrift 'door van Alkemade, was zeker één der oudste gebouwen in Zuid-Beveland.

Met een citaat uit Bijlo (10) welke het gehele terrein omvat besluiten we deze aanhalingen.

'De berg achter Maalstede lag ongeveer 50 à 60 m. Oostelijk van het Slot, in de 'overloper aangeduid als volgt: Vroone met den berg of hooge werf en het oude 'kerkhof, besloten binnen 'zijne tuinen en dulven, Noord aan, 3 gemeten 75 roe-
'den'.

*Het Kasteel van Maelstede was zeker één der oudste gebouwen in Zuid-Beveland.
Tekening door J.L.Vogel, Anno 1752*

Dorpsuitbreiding

Bovenstaande citaten ten spijt (11) bleek het niet mogelijk een voor de historie van dorp en streek zo belangrijk gebied in de 20e eeuw ongemoeid te laten. Dorpsuitbreiding kwam ook hier haar tol eisen. Wel werd het eilandje met de omringende gracht gespaard en opgenomen in een groenvoorziening, maar alle goede bedoelingen ten spijt, is het tussen de moderne huizenblokken een vreemde eend

*Alle goede bedoelingen ten spijt,
het is een vreemde eend geworden.*

geworden. In de loop van 1971 begonnen de plannen voor de bovengenoemde dorpsuitbreiding bekend als plan Bruelis III (12), vaste vormen aan te nemen. In verband hiermee werd door de Rijksdienst voor het Oudheidkundig bodemonderzoek onder leiding van Ir. J. A. Trimpe - Burger in de herfst van 1971 (13) begonnen aan een oriënterend onderzoek van het historisch zo belangrijke deel van Kapelle. Dit onderzoek omvatte het terrein van het vroegere slot van de Heeren van Maelstede, annex kapel en begraafplaats en een kasteelberg (vluchtberg). Het eilandje waarop in ieder geval een latere fase van het slot heeft gestaan, werd door de in het plan aangegeven bestemming als monument niet in het onderzoek betrokken. Het noodonderzoek richtte zich dan ook in eerste instantie voornamelijk op de voorburcht en de zool van de kasteelberg.

Door middel van het graven van enkele lange profielsleuven werd getracht een indruk te krijgen van de ligging en grootte van de voorburcht en de betrekking die er moet zijn geweest met de kasteelberg. Een en ander bleek zeer gecompliceerd te zijn door het voorkomen van verscheidene, ca. 12e-eeuwse terpachtige ophogingen te midden van mogelijke oudere waterlopen.

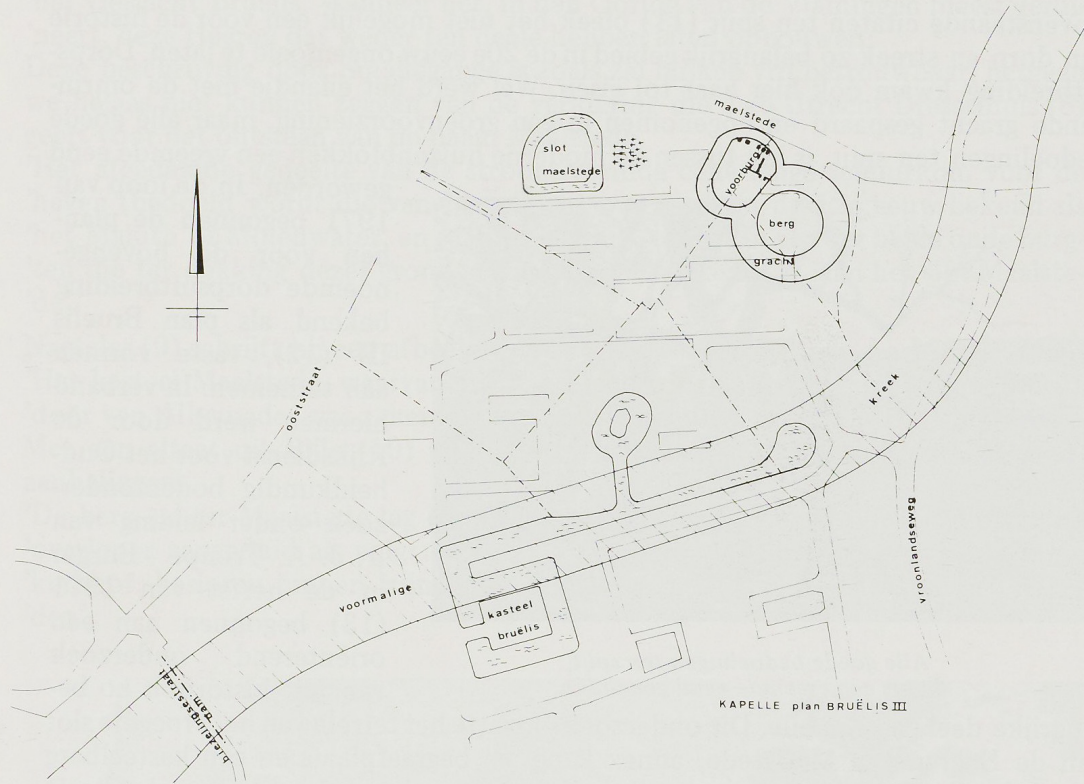
In de 13e eeuw zijn veel egalisaties uitgevoerd waarbij oude laagten zijn aangevuld met 12e-eeuwse cultuurgrond. In deze periode is bovendien de hoge kasteelberg opgeworpen ter plaatse van een vroeger terpje. Bij de voortzetting van het onderzoek in de eerste maanden van 1972 was het mogelijk de basisomtrek van de berg en de aanzet van een vrij steil talud, alsmede de ligging van een brede gracht nauwkeurig vast te stellen.

In de gracht waren veel zware muurblokken aanwezig, afkomstig van een bouwwerk (toren) dat eertijds op de top van de oorspronkelijke vermoedelijk ca. 12 m. hoge berg zal hebben gestaan.

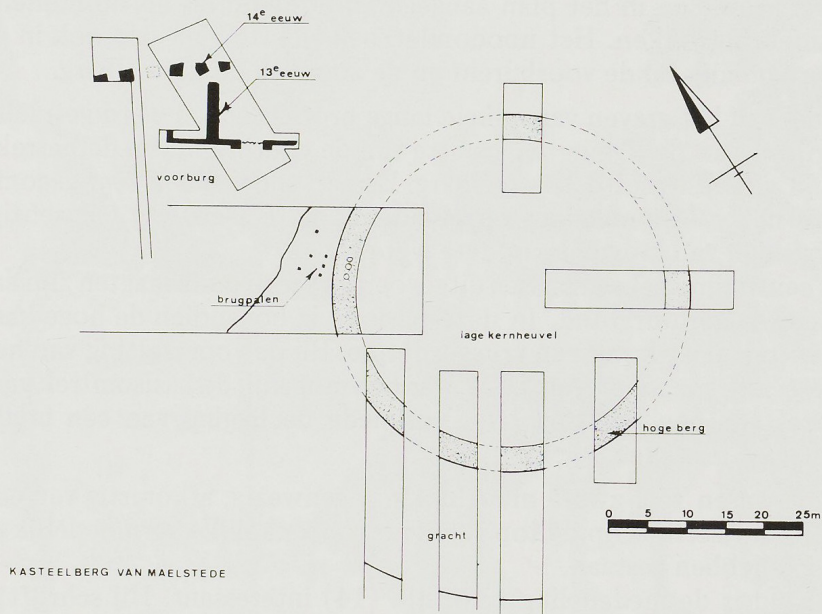
In dit verband is de mededeling van Bijlo (14) interessant. Hij schrijft: 'Bij het 'slechten van de berg achter Maalstede zijn fundamenten van oude Zeeuwse moppen voor de dag gekomen. Zulks is mij door den Heer A. Nijssen, die hem geëffend heeft medegedeeld. Dit had nooit iemand geweten, wanneer ik niet op de gedach-

MAELSTEDE

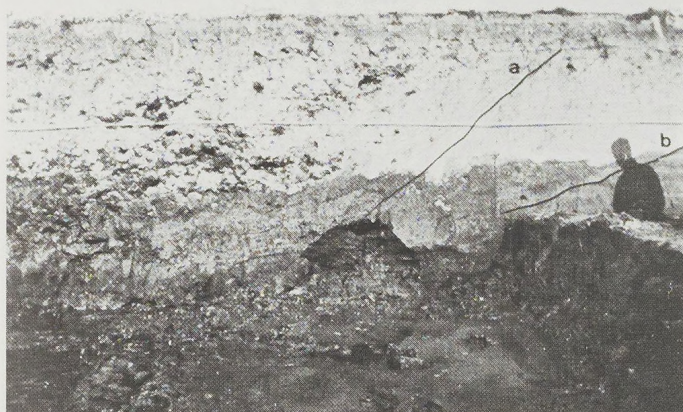

KAPELLE plan BRUËLIS III

KASTEELBERG VAN MAELSTEDE

*Gedeelte van het profiel over de gracht tussen de kasteelberg en de voorburcht.
a. aanzet hoge kasteelberg,
b. aanzet van de lage kernheuvel.*

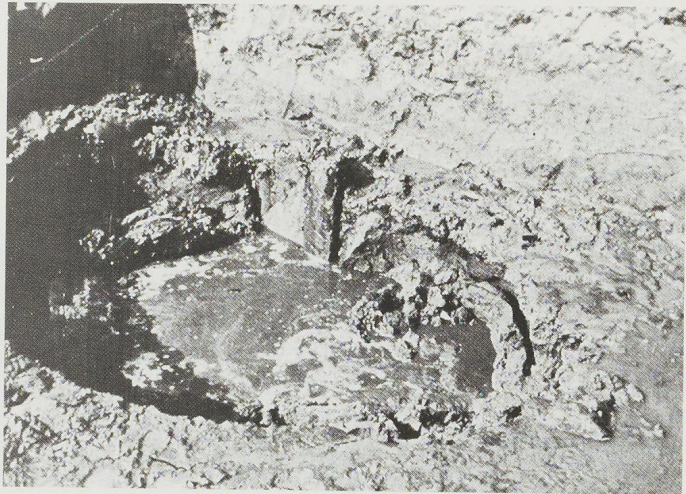
In de gracht lagen veel zware muurbrokken afkomstig van een bouwwerk op de top van de kasteelberg.

'te was gekomen, het hem te vragen. Het lezen van den overloper en de kaart van 'Hattinge van 1747, waar de heuvel op voorkomt, brachten mij op het idee, het 'te onderzoeken. De Heer Nijssen kon me echter niet inlichten of er nog meer gevonden was.'

Verrassend was ook de vondst van een reeks zware eikehouten bruggpalen die meer dan 2 m. diep in de grachtbodem waren geheid. Er mag worden verondersteld dat er een zwaar geconstueerde brug heeft gelegen rechtstreeks vanaf de begane grond aan de buitenzijde van de gracht naar een vrij hoog punt (top ?) van de berg. Ongetwijfeld heeft de uit de 13e eeuw daterende berg te Kapelle een krijgskundige functie gehad in de vorm van een kasteelberg. De brug gaf verbinding met de voorburcht. In deze voorburcht waren in de bodem niet alleen funderingsresten uit de 13e - en 14e eeuw, maar bovendien resten van bewoning uit de 11e - en 12e eeuw, en voorts overblijfselen van een begraafplaats. Na de verwoesting van de toren op de berg, die we mogelijk in de laatste jaren van de 13e eeuw kunnen denken, ontwikkelde zich op het genoemde eilandje een jonger kasteel Maelstede.

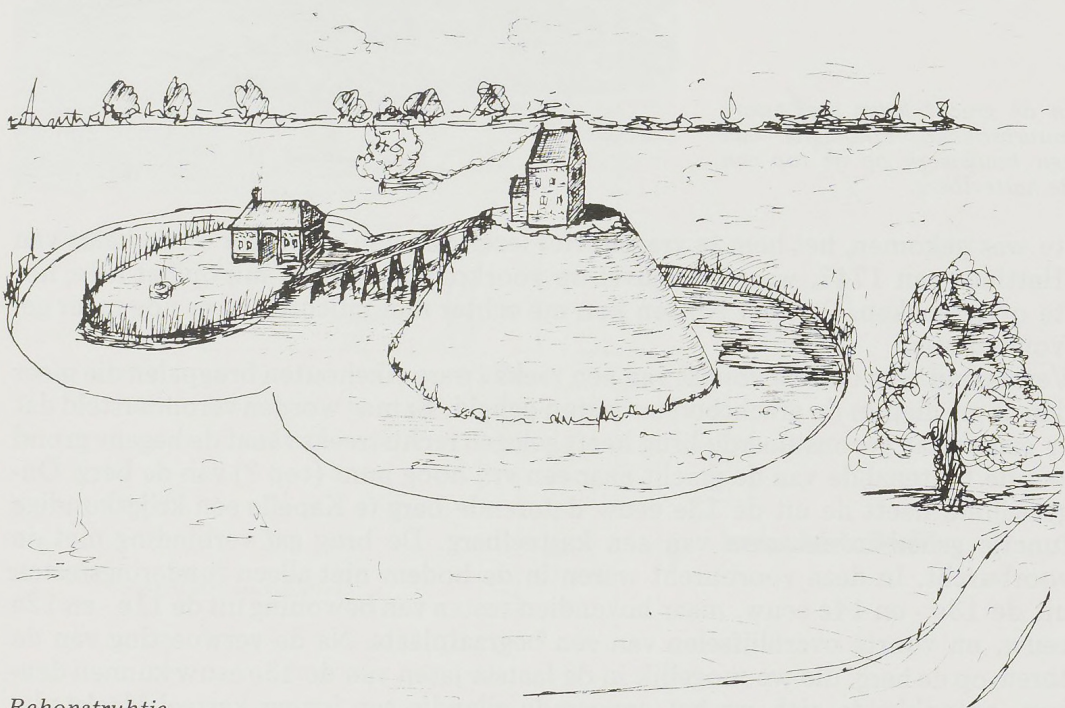

Eén der gevonden eiken brugpalen welke nog meer dan 2 meter in de grachtbodem is ingeheid. De palen waren 30 x 30 cm zwaar en over een lengte van 80 cm aangepunt.

Bij de aanleg van de straten en het maken van de bouwputten bij de realisering van het uitbreidingsplan werden nog op tal van plaatsen bebouwingsresten uit vroeger eeuwen aangetroffen. Hoewel deze zo goed mogelijk zijn opgemeten, gaven zij weinig inzicht in hun plaats in het geheel. De belangrijkste waren puinsporen en muurresten op de voorburch die samen de indruk van een vrij groot poortgebouw gaven, vermoedelijk daterend uit de 13e en/of 14e eeuw.

Bij onderzoekingen in de bouwputten ter plaatse van de begraafplaats bleken de skeletresten zich dicht opeen op een vrij klein oppervlak te bevinden. De begra-

Rekonstruktie

vingen werden trapsgewijs in 3 lagen aangetroffen. Er was duidelijk sprake van een oost-west georiënteerde begraaving. Op één skelet troffen we 2 rijen ijzeren voorwerpjes aan vanaf de voeten tot de schedel.

Hoewel we niet weten waarvoor deze gediend hebben, lijkt het aannemelijk dat zij iets te maken hadden met de sluiting van het kleed of de kist waarin het lijk was begraven. Opvallend was verder dat de vulling van verschillende graven bestond uit zeer schone zavel, terwijl andere gevuld waren met oude cultuurgrond. Van een mogelijke kapel in de buurt van de begraafplaats is niets gevonden. We moeten wel opmerken dat het centrum van het oude kerkhof geheel was verstoord door het bouwen van een bunker in de tweede wereldoorlog (15). Aan de oostzijde was een gedeelte van de begraafplaats aangetast door een jongere waterloop, in de vulling waarvan we 17e -eeuwse scherven aantreffen.

De resten van het 13e eeuwse poortgebouw op de voorburcht.

Mogelijke bewoners van Maelstede

Hoewel we te Maelstede al bewoningsresten uit de 11e eeuw aantreffen zijn ons de bewoners uit die periode totaal onbekend, een niet geheel betrouwbaar geachte vermelding van Sanderus in de *Flandria Illustrata* (16) daargelaten. Als de door hem vermelde 'Villa Malaorum' al iets met Maelstede te maken heeft gehad, dan sloeg dat toch waarschijnlijk op het Hulster Maelstede.

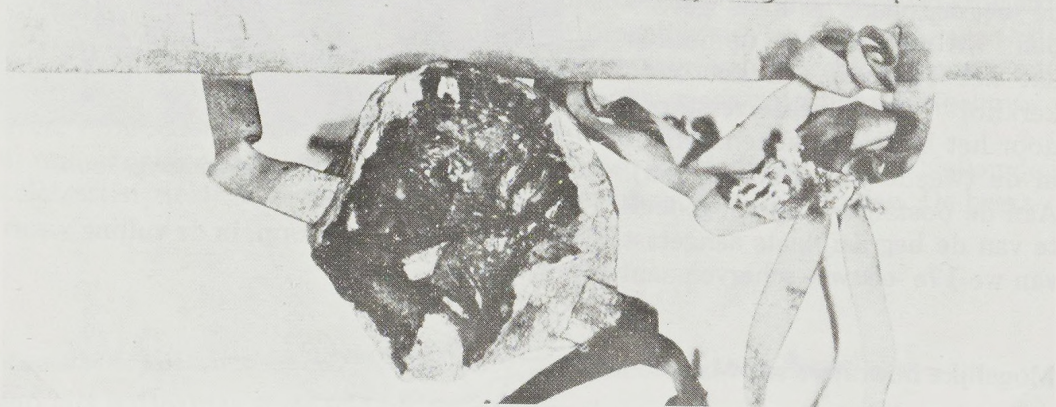
Toch is het aannemelijk dat de Heeren van Maelstede al in een vroege periode uitgebreide bezittingen hadden op Zuid-Beveland. Zeker voor er sprake was van de afsplitsing van de Kruiningse tak in de 12e eeuw besloegen hun bezittingen ongeveer een kwart van het gehele eiland (17).

Naar alle waarschijnlijkheid moeten wij in hen de promotors zien van de monniken van de Cisterciënser abdij Ten Duinen te Koksijde, die in de 12e eeuw grote ontginnings/en bedijkingswerken uitvoerden op Zuid-Beveland. Het zal in dit verband geen toevalligheid zijn dat we de eerste Heer van Maelstede welke we in de oorkonden tegenkomen, zijn medewerking zien verlenen aan verkoop van grond door bovengenoemde monniken. We doelen hier op een oorkonde gedateerd voor 31 mei 1222 welke werd uitgevaardigd o.a. door Wlfardus filius domini Wlfaldi en dominus Petrus de Scoude (18). De oorkonde zelf handelt over de verkoop van

de Grangia te Waarde. Een grafelijke oorkonde van 28 Nov. 1222 handelt eveneens over deze zaak en bevat vrijwel dezelfde namen. Naast Petrus Scoude treffen we evenwel nu aan Wulfardus dominus de Maelstede. Gezien de andere namen is deze Wolfert van Maelstede evenwel dezelfde als Wolfert, zoon van Heer Wolfert. Uit deze oorkonden treedt Wolfert van Maelstede naar voren als een belangrijk Zeeuws edelman, terwijl we er bovendien uit op kunnen maken dat zijn vader eveneens Wolfert heette (19).

Universis presentibus scriptis Wulfardus dominus de Maelstede in presentibus domini meo
 ego Wulfardus — quibus mensuras terre iacentes infra hoc terminis. Nam regionem que dicitur de
 zelande uel sita in australi parte. Aquemencio quid dicitur in orientali parte. Nam que dicitur
 de Maelstede usque spurch et boreali parte. Nam que dicitur de Maelstede usque Biezelinghe et
 boreali parte. Concedi libere et absolute claustra hominibus admissis ecclesie dei. In eadem et
 in pluribus omnibus — in dominio meo edificatis. Becongruente eorum et pax circa deo claustra. Et
 libere ab omni exactione. Quibus. Quibus. Quibus. Quibus. Quibus. Quibus. Quibus. Quibus. Quibus. Quibus.
 vniuersis saluanda. Et hoc saluanda sit. Et stabile deo claustra. Et sic a curia filio meo ut
 aliquo successore meo possit hoc meo donatio infirmari. Presentibus scriptis factis. Quibus. Quibus. Quibus. Quibus. Quibus.
 presentibus meo. Et deoam. Quibus. Quibus. Quibus. Quibus. Quibus. Quibus. Quibus. Quibus. Quibus.
 Anno domini. Quibus. Quibus. Quibus. Quibus. Quibus. Quibus. Quibus. Quibus. Quibus.

*Een oorkonde van Wulfardus domini de Maelstede met zijn zegel.
 Foto: Stadsarchief Antwerpen.*

Een bijzonder boeiende beschrijving van het geslacht Maelstede met vele bijzonderheden over aanverwante geslachten is te vinden in de door ons al enkele malen geciteerde publikatie van Dekker en Kruisheer over het Victorinnenklooster Jeruzalem te Biezelinghe. Uit de regestenlijst welke bij deze publikatie is verschenen blijkt dat het geslacht Maelstede ongetwijfeld afkomstig is uit Vlaanderen en in Hulst eveneens een sterkte bezat. De voor ons onbekende Heeren van Maelstede uit de 11e en 12e eeuw zullen als ze te Kapelle verbleven, gewoond hebben in een versterkte boerderij; zijnde een eenvoudig bouwsel van hout, met een rieten dak en een lemen vloer, staande op een lage heuvel, het door ons aangetroffen lage terpje onder de kasteelberg. De mogelijkheid bestaat dat de nederzetting tijdens de stormvloeden in de 1e helft van de 12e eeuw door het water werd bedreigd. We troffen namelijk een gedeeltelijk weggespoelde vuurplaats met 12e -eeuws materiaal aan. De hierboven gememoreerde relatie met de Cisterciënser monniken kan best uit die periode dateren.

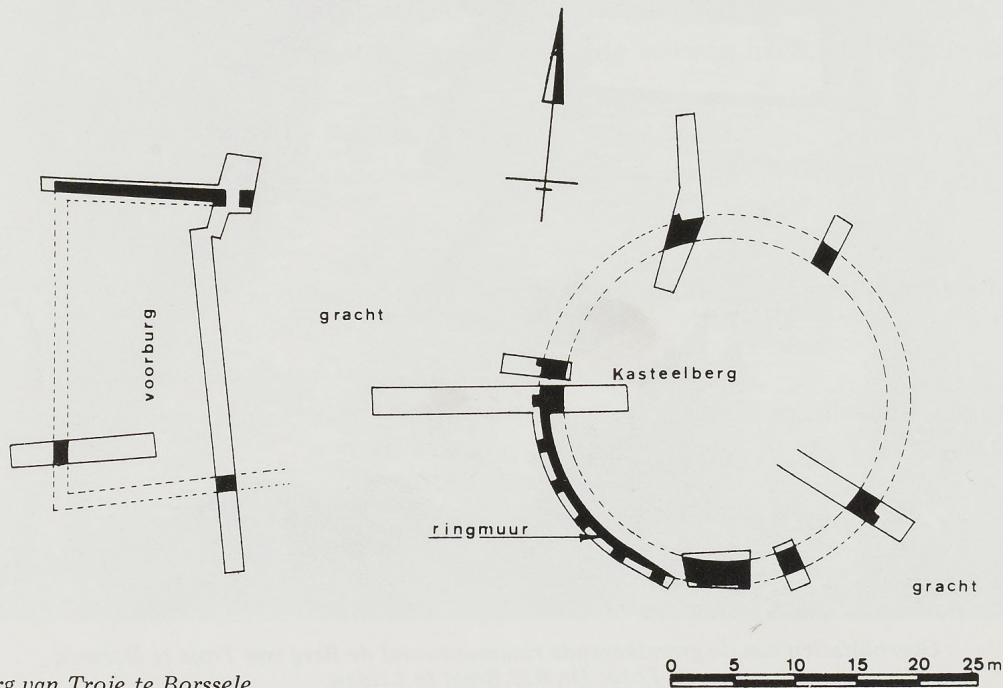

In de jaren 40 van de 13e eeuw als de strijd om de heerschappij over de Zeeuwse gewesten tussen de Avesnes en de Dampierres oplaait, behoort Wolfert van Maelstede samen met zijn zoon Gerard tot de tegenstanders van Gravin Margareta. Vermoedelijk verbleef hij toen liever niet in Hulst. In Zuid-Beveland daarentegen is hij zeer actief. In deze periode doet hij enkele schenkingen en treedt enkele malen op als getuige in oorkonden van de graven van Holland. Verder bevindt Wolfert zich op 17 augustus 1243 in het gevolg van Willem II te Leiden en op 27 juli 1245 te 's Gravenhage (20). Wlfardus de Zelandia volgens zijn zegelrandschrift is een belangrijk Zeeuws edelman. Het is dan ook waarschijnlijk dat hij de bouwheer is van de hoge kasteelberg met brug en toren.

Bouwfragmenten, zoals de ronde en halfronde zuiltjes, die we tussen het puin in de gracht aantreffen, doen sterk denken aan de raamzuiltjes welke voorkomen aan het, tussen 1230 en 1250 gebouwde Grafelijke Kasteel te 's Gravenhage (21). Door zijn verblijf in het gevolg van Willem II zal Wolfert mogelijk bekend geweest zijn met dit bouwwerk en sommige onderdelen ervan zelf aan zijn eigen gebouw hebben laten toepassen.

Kunnen we de bouwtijd nog een beetje bij benadering vaststellen, nog moeilijker is het vast te stellen wanneer het gebouw werd verwoest. Immers de voorburcht werd zeker nog in de 14e eeuw gebruikt en is mogelijk gelijk met het bouwen van een nieuw kasteel iets westelijk van de berg nog uitgebreid.

Uit historische bronnen weten we dat de laatste jaren van de 13e eeuw gekenmerkt werden door oorlogen in onze gewesten. In een conflict tussen de Vlaamse graaf Gwijde van Dampierre en graaf Floris de V van Holland kiezen de Maelstedes met vele andere Zeeuwse edelen de zijde van de Vlaamse graaf. Graaf Floris

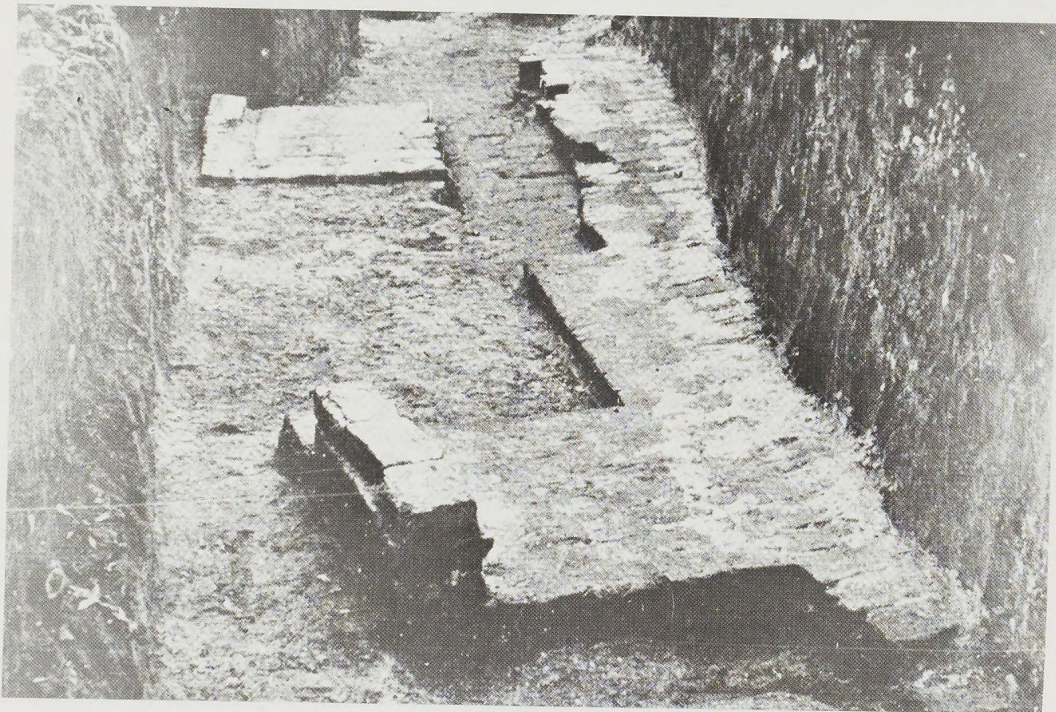
Berg van Troje te Borssele

de V evenwel weet de strijd voor een groot deel te winnen en voor zover de opstandige edelen zich niet met hem verzoenen worden zij uit zijn graafschap verbannen. Onder hen bevindt zich Jan Willemz. van Maelstede. Of Jan en Gerard mede verbannen zijn, weten we niet. Tijdens het bovengenoemde conflict kan natuurlijk de toren op de berg zijn verwoest, de relaties met zowel de ene als de andere partij maken dit echter niet waarschijnlijk.

De verwoesting heeft vermoedelijk m.i. een geleidelijk verloop gehad, en kan veroorzaakt zijn door grondzettingen in de hoog opgeworpen heuvel. De grondkerende ringmuur rond de Berg van Troje te Borssele is waarschijnlijk niet voor niets aangebracht. Hoe het ook zij, zeker is dat, zoals hierboven reeds is opgemerkt, in het begin van de 14e eeuw op een gunstig gelegen plaats een nieuw slot werd gebouwd.

Het is dit slot dat nog ruim een eeuw directe nazaten van Heer Wolfert van Maelstede herbergde. Eerst in de 15e eeuw sterft het geslacht in de rechte lijn uit en kwam het slot in het bezit van het geslacht Bruelis. Daarna behoorde het aan de edelen Van den Abeele en later aan het geslacht Cats, om daarna in het bezit van de bekende familie van Tuyl te komen, die van het slot een waar lusthof maakte. Via een kleindochter van Philibert van Tuyl, de eerste bewoner uit dit geslacht, kwam het in handen van het geslacht Schaep. Om tenslotte na 1700 in het bezit te komen van de adellijke familie van Wassenaar, die het na plm. 1750 tot een bouwval liet vervallen en het tenslotte afbraken.

*Overblijfselen van de grondkerende ringmuur rond de Berg van Troje te Borssele.
Foto: Dr. W.C. Braat te Leiden.*

Noten:

1. J. Bijlo, Kroniek van Kapelle-Biezeling en Eversdijk, z.p., z.j.blz.27.
  2. F. Nagtglas, Zelandia Illustrata, Middelburg 1878, 2e deel, blz.71.
  3. Dia van deze verkleuring in het bezit van het Provinciaal Bodemarchief te Middelburg.
  4. Als noot 1, blz.15 en 28.
  5. C. Dekker, Zuid-Beveland, Assen 1971, blz.22, afb.44.
  6. C. Dekker en J.G. Kruisheer, Het Victorinnenklooster Jeruzalem te Biezeling, Odijk/Maarssen 1973, blz.14 e.v.
  7. M. Smallegange, Nieuwe Cronyk van Zeeland, Middelburg 1696, afb. blz.724, tekst blz.725.
  8. J. ab Utrecht Dresselhuis, Wandelingen door Zuid en Noord-beveland, Goes 1832, blz.41.
  9. Als noot 2, blz.71.
  10. Als noot 1, blz.28.
  11. De onder de noten 5, 6 en 15 genoemde publicaties zijn met opzet niet aangehaald.
  12. Raadsbesluit d.d. 29 juni 1971 met latere wijzigingen.
  13. Jaarverslagen 1971 - 1972 R.O.B.Amersfoort, blz. 31 en 28.
  14. Als noot 1, blz.28.
  15. W.E.P. van IJsseldijk, De geschiedenis van Kapelle, Kapelle 1968, blz.310.
  16. M. van Empel en H. Pieters, Zeeland door de eeuwen heen, Middelburg z.j., blz.152.
  17. Als noot 5, blz.144 en noot 6, blz.17.
  18. De Fremeri, Oorkondenboek van Holland en Zeeland, 's Gravenhage 1901, no.50.
  19. Zie noot 6, blz.4.
  20. J.G. Kruisheer, De oorkonden en de kanselarij van de graven van Holland I, pag.73, en II, pag.269 en 275.
  21. J. Janse, Vensters z.p., 1971, blz.38.
- Waar niet anders vermeld zijn de foto's en tekeningen van de schrijver.